IJTIMOIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

DOI: 10.67227

ISSN 3060-5059

VOL.3 № 6 2026

ONA TILI VA CHET TILIDA EMOTSIONAL IFODA: KO‘P TILLI NUTQ XULQ-ATVORINING LINGVISTIK TAHLILI

Alisherova Diyora Islamovna
Cambridge Learning Center, bosh o‘qituvchi

Annotatsiya

Ushbu maqolada ona tili va chet tilida emotsional ifodalanish xususiyatlari ko‘p tilli nutq xulq-atvori nuqtayi nazaridan lingvistik jihatdan tahlil qilinadi. Inson nutqida emotsiyalar nafaqat psixologik holatning ifodasi, balki milliy-madaniy tajriba, til kompetensiyasi va kommunikativ vaziyat bilan bog‘liq murakkab lingvistik hodisa sifatida namoyon bo‘ladi. Tadqiqotda ona tilida emotsional birliklarning tabiiy, erkin va intensiv qo‘llanishi, chet tilida esa emotsional ifoda ko‘pincha me’yoriy, nazoratli va pragmatik jihatdan cheklangan bo‘lishi yoritiladi. Shuningdek, ko‘p tilli shaxslarning nutqida kod almashinuvi, emotsional leksika, undov so‘zlar, intonatsiya, baholovchi birliklar va madaniy konnotatsiyalarning o‘rni tahlil qilinadi. Maqolada emotsional ifodaning til tanlovi, kommunikativ maqsad, ijtimoiy muhit va madaniy identiklik bilan bog‘liqligi asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari ko‘p tilli muloqotda emotsional mazmunni to‘g‘ri anglash va ifodalash tilshunoslik, tarjimashunoslik, chet tilini o‘qitish hamda madaniyatlararo kommunikatsiya uchun muhim ahamiyatga ega ekanini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: emotsional ifoda, ona tili, chet tili, ko‘p tillilik, nutq xulq-atvori, lingvistik tahlil, kod almashinuvi, emotsional leksika, madaniy konnotatsiya, kommunikativ kompetensiya.

ЭМОЦИОНАЛЬНОЕ ВЫРАЖЕНИЕ НА РОДНОМ И ИНОСТРАННОМ ЯЗЫКЕ: ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ РЕЧЕВОГО ПОВЕДЕНИЯ МНОГОЯЗЫЧНЫХ ЛИЧНОСТЕЙ

Алишерова Диёра Исламовна
Cambridge Learning Center, ведущий преподаватель

Аннотация

В данной статье рассматриваются лингвистические особенности эмоционального выражения на родном и иностранном языке с точки зрения речевого поведения многоязычных личностей. В человеческой коммуникации эмоции выступают не только как отражение психологического состояния, но и как сложное языковое явление, связанное с культурным опытом, уровнем владения языком и коммуникативной ситуацией. В исследовании подчёркивается, что эмоциональное выражение на родном языке, как правило, отличается естественностью, спонтанностью и высокой интенсивностью, тогда как на иностранном языке оно часто приобретает более контролируемый, нормативный и прагматически ограниченный характер. Особое внимание уделяется кодовому переключению, эмоциональной лексике, междометиям, интонации, оценочным языковым единицам и культурным коннотациям в многоязычной речи. Также анализируется связь эмоционального выражения с выбором языка, коммуникативной целью, социальной средой и культурной идентичностью. Результаты исследования показывают, что понимание эмоционального содержания в многоязычной коммуникации имеет важное значение для лингвистики, переводоведения, преподавания иностранных языков и межкультурной коммуникации.

Ключевые слова: эмоциональное выражение, родной язык, иностранный язык, многоязычие, речевое поведение, лингвистический анализ, кодовое переключение, эмоциональная лексика, культурная коннотация, коммуникативная компетенция.

EMOTIONAL EXPRESSION IN NATIVE AND FOREIGN LANGUAGE: A LINGUISTIC ANALYSIS OF MULTILINGUAL SPEECH BEHAVIOUR

Alisherova Diyora Islamovna
Cambridge Learning Center, Lead Teacher

Abstract

This article examines the linguistic features of emotional expression in native and foreign languages from the perspective of multilingual speech behaviour. In human communication, emotions function not only as indicators of psychological states but also as complex linguistic phenomena shaped by cultural experience, language proficiency, and communicative context. The study highlights that emotional expression in the native language is usually more natural, spontaneous, and intensive, whereas emotional

expression in a foreign language tends to be more controlled, normative, and pragmatically restricted. Particular attention is paid to code-switching, emotional vocabulary, interjections, intonation, evaluative language units, and cultural connotations in multilingual speech. The article also discusses the relationship between emotional expression, language choice, communicative intention, social environment, and cultural identity. The findings suggest that understanding emotional meaning in multilingual communication is essential for linguistics, translation studies, foreign language teaching, and intercultural communication.

Keywords: emotional expression, native language, foreign language, multilingualism, speech behaviour, linguistic analysis, code-switching, emotional vocabulary, cultural connotation, communicative competence.

Til inson tafakkuri, hissiyoti va ijtimoiy munosabatlarini ifodalovchi eng muhim vositalardan biridir. Har bir inson o‘z fikrini bayon qilish jarayonida nafaqat axborot uzatadi, balki o‘zining ichki kechinmalari, munosabati, bahosi va emotsional holatini ham namoyon etadi. Shu sababli emotsional ifoda nutqning ajralmas tarkibiy qismi hisoblanadi. Ayniqsa, ona tili va chet tilida emotsiyalarni ifodalash jarayoni bir xil kechmaydi. Chunki ona tili insonning dastlabki ijtimoiy tajribasi, oilaviy muhiti, madaniy qadriyatlari va shaxsiy xotirasi bilan bevosita bog‘liq bo‘ladi. Chet tili esa ko‘pincha ta’lim, kasbiy faoliyat, rasmiy muloqot yoki madaniyatlararo aloqa vositasi sifatida shakllanadi.

Ko‘p tilli shaxs nutqida emotsional ifoda turli lingvistik vositalar orqali yuzaga chiqadi. Bunda so‘z tanlovi, undov birliklari, ohang, urg‘u, baholovchi sifatlar, iboralar, metaforalar va kod almashinuvi muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, inson kuchli quvonch, g‘azab, hayrat yoki achinish holatida ko‘pincha ona tiliga murojaat qiladi, chunki bu til hissiy jihatdan yaqinroq va tabiiyroq qabul qilinadi. Chet tilida esa emotsional ifoda ba’zan ehtiyotkorlik, grammatik nazorat va madaniy me’yorlarga moslashish bilan kechadi. Bu holat ko‘p tilli nutq xulq-atvorining murakkab va qiziqarli jihatlaridan biri hisoblanadi.

Mashhur amerikalik tilshunos Edvard Sapir tilning inson ijtimoiy hayotidagi o‘rnini ta’kidlab: **«Til ijtimoiy voqelik sari yo‘l ko‘rsatuvchi vositadir»**, degan fikrni bildirgan. Uning qarashlariga ko‘ra, insonlar borliqni faqat bevosita tajriba orqali emas, balki o‘zlari mansub bo‘lgan til va madaniyat orqali ham anglaydilar. Bu fikr emotsional ifodani o‘rganishda ham muhim ahamiyatga ega, chunki har bir til hissiyotlarni nomlash, baholash va ifodalashda o‘ziga xos imkoniyatlarga ega.

Bugungi globallashuv sharoitida ko‘p tillilik oddiy kommunikativ ko‘nikma emas, balki shaxsning madaniy, ijtimoiy va emotsional tajribasini ifodalovchi muhim omilga aylanmoqda. Ingliz tili, rus tili, o‘zbek tili yoki boshqa tillarda muloqot qiluvchi shaxslar turli vaziyatlarda turli tillarni tanlaydi. Bu tanlov ba’zan mavzuga, suhbatdoshga yoki muhitga bog‘liq bo‘lsa, ba’zan hissiy holat bilan belgilanadi. Shuning uchun ona tili va chet tilida emotsional ifodaning farqli jihatlarini tahlil qilish tilshunoslik, psixolingvistika, sotsiolingvistika va madaniyatlararo kommunikatsiya uchun dolzarb hisoblanadi.

Mazkur tadqiqotda ona tili va chet tilida emotsional ifodalanishning lingvistik xususiyatlari, ko‘p tilli shaxs nutqida emotsional birliklarning qo‘llanishi hamda til tanlovi bilan hissiy holat o‘rtasidagi bog‘liqlik tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi ko‘p tilli nutq xulq-atvorida emotsional ifoda qanday namoyon bo‘lishini aniqlash va uning lingvistik hamda madaniy omillar bilan aloqadorligini yoritishdan iborat.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Ona tili va chet tilida emotsional ifodalanish masalasi zamonaviy tilshunoslik, psixolingvistika va sotsiolingvistikaning muhim tadqiqot yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Bu masala, ayniqsa, ko‘p tilli shaxslarning nutq xulq-atvorini o‘rganishda alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki inson bir nechta tilni bilgan taqdirda ham, ularning barchasida emotsional holatini bir xil darajada, bir xil tabiiylik va bir xil intensivlikda ifodalay olmaydi. Mavzuga oid ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, emotsional ifoda til kompetensiyasi, tilni o‘zlashtirish yoshi, ijtimoiy muhit, madaniy tajriba, shaxsiy xotira va kommunikativ vaziyat bilan bevosita bog‘liqdir.

Mazkur yo‘nalishda Aneta Pavlenko tadqiqotlari alohida ilmiy ahamiyatga ega. Olimaning **«Emotions and Multilingualism»** nomli monografiyasida ko‘p tilli shaxslarning emotsiyalarni idrok etishi, ifodalashi va turli tillarda qayta talqin qilishi keng yoritilgan. Pavlenko emotsiyalarni faqat psixologik hodisa sifatida emas, balki til va madaniyat bilan bog‘liq murakkab kommunikativ hodisa sifatida talqin qiladi. Uning fikricha, ona tili ko‘pincha shaxsning ilk ijtimoiylashuvi, oilaviy muhit va bolalik xotiralari bilan bog‘liq bo‘lgani sababli kuchli emotsional yuklamaga ega bo‘ladi. Chet tili esa keyinroq o‘zlashtirilgan bo‘lsa, unda emotsional birliklar ko‘proq ongli, nazoratli va ijtimoiy vaziyatga

mos holda qo‘llanadi. Pavlenkoning **«Emotion and Emotion-Laden Words in the Bilingual Lexicon»** maqolasida esa emotsional so‘zlar oddiy abstrakt so‘zlardan farq qilishi, ular ikki tilli shaxsning mental leksikonida alohida ishlov beriladigan birliklar sifatida namoyon bo‘lishi asoslab beriladi.

Jean-Marc Dewaele tadqiqotlari ham ko‘p tilli nutqda emotsional ifodaning lingvistik va sotsiolingvistik omillarini ochib berishda muhim o‘rin tutadi. Dewaele va Pavlenkoning **«Emotion Vocabulary in Interlanguage»** maqolasida chet tilidagi emotsional leksikaning qo‘llanishiga til bilish darajasi, shaxsiy xususiyatlar, gender va ijtimoiy-madaniy kompetensiya ta’sir ko‘rsatishi aniqlangan. Dewaele o‘zining **«Emotions in Multiple Languages»** nomli monografiyasida ko‘p tilli shaxslar emotsiyalarni ifodalashda barcha tillardan bir xil foydalanmasligini ta’kidlaydi. Uning tadqiqotlarida, ayniqsa, so‘kinish, tabu so‘zlar, muhabbat izhori, g‘azab va uyat kabi kuchli emotsional holatlarda ona tili ko‘proq tabiiylik va ta’sirchanlik kasb etishi ko‘rsatiladi. Shu bilan birga, ayrim ko‘p tilli shaxslar chet tilidan emotsional masofalanish vositasi sifatida foydalanishi ham qayd etiladi.

Catherine L. Harris, Ayşe Ayçiçeği va Jean Berko Gleason tomonidan olib borilgan psixolingvistik tadqiqotlar esa ona tili va ikkinchi til o‘rtasidagi emotsional farqni tajriba asosida tushuntirishga xizmat qiladi. Ularning **«Taboo Words and Reprimands Elicit Greater Autonomic Reactivity in a First Language Than in a Second Language»** nomli maqolasida tabu so‘zlar va bolalikdagi tanbeh mazmuniga ega iboralar birinchi tilda ikkinchi tilga nisbatan kuchliroq avtonom reaksiya uyg‘otishi aniqlangan. Bu tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, emotsional birliklarning ta’siri faqat ularning lug‘aviy ma’nosi bilan emas, balki insonning bolalikdagi tajribasi, tarbiya jarayoni va ijtimoiy xotirasi bilan ham bog‘liq. Demak, ona tili emotsional ifodada shaxsiy tarix va hissiy xotira bilan mustahkam aloqaga ega.

Viorica Marian va Margarita Kaushanskaya tadqiqotlari esa ikki tilli shaxslarning avtobiografik xotira va emotsional so‘zlardan foydalanish xususiyatlarini tahlil qilishga qaratilgan. Ularning **«Words, Feelings, and Bilingualism»** nomli maqolasida rus-ingliz ikki tillilarining immigratsiya tajribasi haqidagi hikoyalarida emotsional so‘zlarning ishlatilishi o‘rganilgan. Tadqiqot natijalari emotsional ifoda har doim faqat ona tilida kuchli bo‘ladi, degan fikrni bir tomonlama qabul qilish mumkin emasligini ko‘rsatadi. Ba’zi vaziyatlarda chet tili muayyan hayotiy tajriba bilan bog‘langan bo‘lsa, aynan shu til emotsional mazmunni ifodalashda faolroq ishlatilishi mumkin. Bu yondashuv ko‘p tilli nutq xulq-atvorida vaziyat, mavzu va shaxsiy tajriba omillarini hisobga olish zarurligini ko‘rsatadi.

Anna Wierzbicka tadqiqotlari emotsional leksikani madaniyatlararo nuqtayi nazardan tahlil qilishda muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi. U til va madaniyat o‘rtasidagi bog‘liqlikni o‘rganar ekan, emotsiya nomlari har bir tilda bir xil semantik maydonga ega emasligini ta’kidlaydi. Masalan, **«sadness»**, **«shame»**, **«anger»**, **«love»** kabi emotsional tushunchalar turli tillarda shaklan o‘xshash tarjima qilinsa-da, ularning madaniy konnotatsiyasi, qo‘llanish doirasi va ijtimoiy bahosi farqlanishi mumkin. Wierzbicka qarashlari ona tili va chet tilida emotsional ifodani tahlil qilishda so‘zlarning oddiy tarjimasidan tashqari, ularning madaniy-ma’no qatlamini ham hisobga olish lozimligini ko‘rsatadi.

Pia Resnik va Alex Panicacci tadqiqotlari esa zamonaviy ko‘p tillilik sharoitida emotsional ifodaning shaxsiy identiklik va o‘zini idrok etish bilan bog‘liqligini yoritadi. Resnikning **«Multilinguals' Verbalisation and Perception of Emotions»** nomli monografiyasida ko‘p tilli shaxslar turli tillarda emotsiyalarni ifodalash jarayonida o‘zlarini har xil his qilishi, bunda madaniyatlararo tajriba, til muhitida yashash muddati va suhbatdosh omili muhim rol o‘ynashi ta’kidlanadi. Panicacci va Dewaele tadqiqotlarida esa migrantlarning mahalliy til orqali emotsiyalarni ifodalashi ularning yangi madaniy muhitga moslashuvi va o‘zini anglash jarayoni bilan bog‘liq ekani ko‘rsatiladi. Bu tadqiqotlar chet tili faqat tashqi kommunikatsiya vositasi emas, balki vaqt o‘tishi bilan shaxsning emotsional tajribasini ifodalovchi muhim tilga aylanishi mumkinligini ko‘rsatadi.

Tahlil qilingan adabiyotlar umumiy holda shuni ko‘rsatadiki, ona tili va chet tilida emotsional ifoda o‘rtasidagi farq birgina til bilish darajasi bilan izohlanmaydi. Bu jarayonda tilni o‘zlashtirish yoshi, oilaviy va madaniy muhit, shaxsiy xotira, ijtimoiy tajriba, emotsional mavzu, suhbatdosh va kommunikativ vaziyat kabi omillar birgalikda ta’sir ko‘rsatadi. Mavjud tadqiqotlarda ona tili ko‘pincha tabiiy, samimiy va kuchli emotsional vosita sifatida talqin qilinsa, chet tili ba’zan nazorat, masofa, rasmiylik yoki yangi identiklikni ifodalovchi vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Shu sababli mazkur mavzuni lingvistik tahlil qilish ko‘p tilli shaxs nutqida emotsiya, til tanlovi va madaniy identiklik o‘rtasidagi murakkab munosabatlarni aniqlash imkonini beradi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqot filologik yo‘nalishda olib borilgani sababli unda asosiy e’tibor ko‘p tilli shaxs nutqida emotsional ifodaning lingvistik xususiyatlarini aniqlashga qaratildi. Tadqiqot obyekti sifatida

o‘zbek tilini ona tili sifatida biladigan, ingliz va rus tillarida muloqot qila oladigan oliy ta’lim muassasasi talabalari nutqi tanlandi. Bunday obyektni tanlashning sababi shundaki, O‘zbekiston ta’lim muhitida talabalar ko‘pincha ona tili, rus tili va ingliz tili o‘rtasida kommunikativ almashinuvga kirishadi. Bu esa ularning nutqida emotsional birliklar, baholovchi so‘zlar, kod almashinuvi va madaniy konnotatsiyalarni kuzatish imkonini beradi.

Tadqiqot predmeti sifatida ona tili va chet tilida emotsional ifodaning leksik-semantik, pragmatik va sotsiolingvistik xususiyatlari belgilandi. Ya’ni tadqiqotda talabalarning quvonch, hayrat, xafa bo‘lish, g‘azab, qo‘rquv, achinish, minnatdorlik kabi emotsional holatlarni qaysi tilda va qanday lingvistik vositalar orqali ifodalashi tahlil qilindi. Bunda emotsional so‘zlar, undov birliklari, baholovchi sifatlar, modal birliklar, frazeologik iboralar, murojaat shakllari va kod almashinuvi alohida e’tiborga olindi.

Tadqiqotda asosiy metodika sifatida lingvopragmatik-korpus tahlil metodikasi taklif etildi. Ushbu metodika ko‘p tilli nutq materiallarini yig‘ish, tasniflash, lingvistik birliklarni guruhlash va ularning kommunikativ vazifadagi rolini izohlashga asoslanadi. Metodikaning birinchi bosqichida talabalar nutqidan kichik korpus shakllantiriladi. Buning uchun talabalar ishtirokida qisqa og‘zaki suhbatlar, yozma javoblar va kundalik kommunikativ vaziyatlarga oid matnlar to‘planadi. Masalan, **«Eng quvonchli voqeangizni tasvirlang»**, **«Sizni xafa qilgan holat haqida yozing»**, **«Do‘stingizga minnatdorlik bildiring»**, **«Hayrat yoki norozilikni ifodalovchi vaziyatni tasvirlang»** kabi topshiriqlar beriladi. Ushbu topshiriqlar ona tili, ingliz tili va rus tilida bajarilishi mumkin.

Metodikaning ikkinchi bosqichida to‘plangan nutqiy materiallar lingvistik jihatdan tasniflanadi. Har bir matnda emotsional ifoda vositalari ajratib olinadi va ular bir necha guruhga bo‘linadi: emotsional leksika, undov so‘zlar, baholovchi birliklar, kuchaytiruvchi vositalar, frazeologik birliklar, metaforik ifodalar va kod almashinuvi holatlari. Masalan, o‘zbek tilidagi **«Juda xursand bo‘ldim»**, **«Yuragim yorishib ketdi»**, **«Voy, juda zo‘r ekan»**, ingliz tilidagi **«I was really happy»**, **«Oh my God»**, **«It was amazing»**, rus tilidagi **«Я была очень рада»**, **«Ужасно обидно»**, **«Ничего себе»** kabi birliklar emotsional ifoda vositalari sifatida tahlil qilinadi.

Metodikaning uchinchi bosqichida emotsional birliklarning pragmatik vazifasi aniqlanadi. Bunda nutq egasi emotsional ifoda orqali qanday kommunikativ maqsadni amalga oshirayotgani o‘rganiladi. Masalan, so‘zlovchi suhbatdoshga yaqinlik bildiryaptimi, o‘z noroziligini yumshatib ifodalayaptimi, hissiy ta’sirni kuchaytiryaptimi yoki madaniy me’yorga moslashyaptimi — ana shu jihatlar tahlil qilinadi. Ayniqsa, ko‘p tilli nutqda kod almashinuvi muhim belgidir. Talaba ona tilida gapirib turib, inglizcha yoki ruscha emotsional birlikdan foydalansa, bu holat uning nutqiy odati, ijtimoiy muhiti yoki muayyan emotsiyani boshqa tilda qulayroq ifodalash ehtiyoji bilan izohlanadi.

Metodikaning to‘rtinchi bosqichida ona tili va chet tillaridagi emotsional ifoda qiyosiy tahlil qilinadi. Bu bosqichda bir xil emotsional vaziyatda talabaning ona tilida va chet tilida qanday nutqiy vositalardan foydalangani solishtiriladi. Qiyosiy tahlil orqali ona tilidagi emotsional ifodaning ko‘proq tabiiy, obrazli va intensiv bo‘lishi, chet tilidagi ifodaning esa nisbatan sodda, me’yoriy va nazoratli bo‘lishi aniqlanishi mumkin. Masalan, ona tilida talaba emotsiyani frazeologik ibora yoki xalqona ifoda bilan bildirsa, chet tilida ko‘proq oddiy sifatlar va tayyor kommunikativ formulalardan foydalanadi.

Mazkur metodika filologik tadqiqot uchun qulay hisoblanadi, chunki u real nutq materialiga tayanadi va emotsional ifodani faqat grammatik yoki leksik hodisa sifatida emas, balki nutqiy vaziyat, madaniy tajriba va kommunikativ maqsad bilan bog‘liq holda o‘rganishga imkon beradi. Shu jihatdan lingvopragmatik-korpus tahlil metodikasi ona tili va chet tilida emotsional ifodaning o‘xshash va farqli tomonlarini aniqlashda samarali usul sifatida qo‘llanilishi mumkin.

Tadqiqot jarayonida kuzatish, suhbat, matn tahlili, qiyosiy tahlil va lingvopragmatik izohlash usullaridan foydalaniladi. Ushbu usullar birgalikda ko‘p tilli shaxs nutqida emotsional ifodaning qanday shakllanishi, qaysi til birliklari orqali yuzaga chiqishi va qanday kommunikativ vazifani bajarishini aniqlashga xizmat qiladi. Natijada tadqiqot ona tili va chet tilida emotsional ifodaning lingvistik mexanizmlarini yoritish, ko‘p tilli nutq xulq-atvorining filologik xususiyatlarini ochib berish imkonini beradi.

Tahlil va natijalar

Tadqiqot davomida ko‘p tilli talabalar nutqida emotsional ifoda bir xil shaklda namoyon bo‘lmasligi kuzatildi. Ayniqsa, ona tili va chet tilidagi hissiy ifoda o‘rtasida sezilarli farqlar borligi ko‘rindi. Talabalar oddiy axborot berishda ingliz yoki rus tilidan nisbatan erkin foydalansa ham, kuchli emotsional holatlarda ko‘pincha o‘zbek tiliga qaytishi aniqlandi. Bu holat ularning ona tili hissiy jihatdan yaqinroq, tabiiyroq va ichki kechinmalarni aniqroq ifodalashga qulayroq ekanini ko‘rsatadi.

Masalan, quvonch holatini ifodalashda talabalar o‘zbek tilida quyidagi kabi birliklardan foydalandi: **«Juda xursand bo‘ldim»**, **«Ichimga sig‘may ketdim»**, **«Yuragim yorishib ketdi»**, **«Rostdan ham juda zo‘r bo‘ldi»**. Ingliz tilida esa shu mazmun ko‘pincha **«I was very happy»**, **«It was amazing»**, **«I felt good»** kabi sodda va umumiy iboralar orqali berildi. Rus tilida esa **«Я была очень рада»**, **«Это было классно»**, **«Мне очень понравилось»** kabi ifodalar ishlatildi. Bu misollar shuni ko‘rsatadiki, ona tilida emotsiya ko‘proq obrazli va jonli ifodalanadi, chet tilida esa ifoda grammatik jihatdan to‘g‘ri bo‘lsa ham, hissiy kuchi biroz umumiyroq bo‘lib qoladi.

Ayniqsa, o‘zbek tilidagi **«ichimga sig‘may ketdim»** yoki **«yuragim yorishib ketdi»** kabi iboralar emotsional holatni oddiy **«xursand bo‘ldim»** degan gapdan kuchliroq ifodalaydi. Ingliz tilida talaba shu holatni **«I was very happy»** deb aytganida ma’no tushunarli bo‘ladi, lekin unda ona tilidagi obrazlilik va ichki hayajon to‘liq sezilmaydi. Bu yerda tarjima muammosi ham ko‘rinadi: emotsional iboralar har doim so‘zma-so‘z tarjima qilinavermaydi, chunki ular madaniy tajriba va milliy nutq odati bilan bog‘liq.

G‘azab yoki norozilik holatida ham ona tilining ustunligi ko‘proq sezildi. Talabalar o‘zbek tilida **«Jahlim chiqdi»**, **«Rosa alam qildi»**, **«Ichim achishdi»**, **«Bu gap menga og‘ir botdi»** kabi ifodalarni qo‘lladi. Ingliz tilida esa **«I was angry»**, **«It hurt me»**, **«I felt bad»** kabi qisqa va umumiy gaplar ishlatildi. Rus tilida **«Мне было обидно»**, **«Я разозлилась»**, **«Это меня задело»** kabi birliklar uchradi. Bu misollar shuni ko‘rsatadiki, o‘zbek tilida norozilik va ranjish ko‘pincha ichki holat, qalb kechinmasi yoki shaxsiy munosabat orqali beriladi. Chet tilida esa talaba ko‘proq lug‘aviy jihatdan aniq, ammo kamroq obrazli birliklardan foydalanadi.

Hayrat holatini ifodalashda ko‘p tilli nutqda kod almashinuvi tez-tez uchradi. Masalan, talabalar **«Voy, seriously?»**, **«Rostdanmi, really?»**, **«Ничего себе, bu juda qiziq ekan»**, **«Oh my God, bunaqasi bo‘lmagan»** kabi aralash gaplardan foydalandi. Bunday holatlarda emotsional kuch ko‘pincha ona tilidagi **«voy»**, **«rostdanmi»**, **«bunaqasi bo‘lmagan»** kabi birliklar bilan boshlanadi, keyin inglizcha yoki ruscha emotsional birlik bilan davom etadi. Bu esa ko‘p tilli shaxs nutqida tillar bir-birini almashtiribgina qolmay, balki bir-birini to‘ldirishini ko‘rsatadi.

Kod almashinuvi, ayniqsa, yoshlar nutqida tabiiy holat sifatida ko‘rinadi. Masalan, **«Bugun exam juda difficult bo‘ldi»**, **«Uning reactioni juda strange edi»**, **«Men shunchaki shock bo‘ldim»** kabi gaplarda inglizcha so‘zlar o‘zbekcha grammatik shakllar bilan qo‘llangan. Bu yerda inglizcha so‘zlar faqat moda yoki odat uchun ishlatilmaydi. Ba’zan ular talaba uchun qisqa, qulay va zamonaviy emotsional ifoda vositasi bo‘lib xizmat qiladi. **«Shock bo‘ldim»** iborasi o‘zbekcha **«hayratda qoldim»** degan ma’noga yaqin, lekin yoshlar nutqida u kuchliroq, tezroq va suhbat uslubiga yaqinroq eshitiladi.

Minnatdorlik va mehr ifodasida esa ona tili ko‘proq samimiylik beradi. Masalan, **«Rahmat, juda katta yordam qildingiz»**, **«Sizdan juda minnatdorman»**, **«Yaxshiyam siz bor ekansiz»** kabi gaplar hissiy jihatdan iliq va yaqin munosabatni bildiradi. Ingliz tilidagi **«Thank you so much»**, **«I really appreciate it»** iboralari ham mazmunan to‘g‘ri, lekin ayrim talabalar uchun ular biroz rasmiy yoki tayyor formula kabi qabul qilinadi. Rus tilidagi **«Спасибо большое»**, **«Я очень благодарна»** kabi ifodalar esa ko‘proq ijtimoiy muhitga bog‘liq holda ishlatiladi. Demak, minnatdorlik ifodasida til tanlovi suhbatdosh bilan yaqinlik darajasiga ham bog‘liq bo‘ladi.

Tahlil jarayonida yana bir jihat ko‘zga tashlandi: chet tilida emotsional ifoda ko‘pincha soddalashadi. Masalan, talaba o‘zbek tilida **«Bu holat menga juda og‘ir botdi, ancha vaqt o‘zimga kelolmadim»** deb kengroq tushuntirgan bo‘lsa, ingliz tilida **«It was difficult for me»** yoki **«I felt bad»** deb qisqa ifodalagan. Bu holat chet tilida emotsiyani his qilmaslikni anglatmaydi, balki uni yetarli til vositalari bilan ifodalash qiyinroq bo‘lishi mumkinligini bildiradi. Ya’ni talaba his qiladi, lekin uni chet tilida ona tilidagidek nozik va chuqur ifodalashga qiynaladi.

Frazeologik birliklar ham emotsional ifodada muhim rol o‘ynaydi. O‘zbek tilida **«ko‘nglim cho‘kdi»**, **«yuragim siqildi»**, **«boshim osmonga yetdi»**, **«ko‘zimga yosh keldi»** kabi iboralar kuchli hissiy mazmunga ega. Bu iboralarni ingliz yoki rus tiliga to‘g‘ridan to‘g‘ri tarjima qilish qiyin. Masalan, **«boshim osmonga yetdi»** iborasi inglizchada **«I was extremely happy»** tarzida berilishi mumkin, ammo obrazlilik kamayadi. Shuning uchun ko‘p tilli nutqda frazeologizmlar ona tilining emotsional boyligini ko‘rsatadigan muhim belgilardan biridir.

Rus tilida ham ayrim emotsional birliklar talabalar nutqida o‘ziga xos vazifa bajardi. Masalan, **«ужасно»**, **«обидно»**, **«классно»**, **«ничего себе»**, **«кошмар»** kabi so‘zlar o‘zbekcha nutq orasida ishlatilganda hissiy bahoni kuchaytiradi. **«Bugun dars кошмар bo‘ldi»** yoki **«Uning javobi вообще странный edi»** kabi gaplarda ruscha birliklar norasmiy, jonli va baholovchi ohang yaratadi. Bu holat O‘zbekistonning ko‘p tilli kommunikativ muhitida rus tilining kundalik emotsional nutqqa ta’siri

borligini ko‘rsatadi.

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, ona tili emotsional ifodada ko‘proq ichki yaqinlik, tabiiylik va obrazlilikni ta’minlaydi. Chet tili esa ko‘proq nazoratli, qisqa va umumiy ifoda vositasi sifatida ishlatiladi. Biroq bu holat barcha vaziyatlarda bir xil emas. Agar talaba ma’lum bir chet tilida uzoq vaqt o‘qigan, ishlagan yoki doimiy muloqot qilgan bo‘lsa, shu til ham emotsional jihatdan yaqinlashishi mumkin. Masalan, ingliz tilida ta’lim oladigan talaba **«I’m so tired»**, **«I’m proud of myself»**, **«I feel empty»** kabi iboralarni juda tabiiy ishlatishi mumkin. Demak, emotsional ifoda faqat ona tili bilan emas, balki til tajribasi va yashash muhiti bilan ham bog‘liq.

Tahlillar asosida quyidagi natijalarga kelindi: birinchidan, ko‘p tilli shaxs kuchli emotsional holatda ko‘pincha ona tiliga murojaat qiladi; ikkinchidan, chet tilida emotsional ifoda ko‘proq standart va umumiy birliklar orqali beriladi; uchinchidan, kod almashinuvi emotsiyani tez, qulay va ta’sirchan ifodalash vositasi bo‘lib xizmat qiladi; to‘rtinchidan, frazeologik birliklar va madaniy konnotatsiyalar ona tilidagi emotsional nutqni boyitadi; beshinchidan, ko‘p tilli nutqda til tanlovi emotsiyaning turiga, suhbatdoshga, vaziyatga va shaxsning til tajribasiga bog‘liq bo‘ladi.

Umuman olganda, ko‘p tilli nutq xulq-atvorida emotsional ifoda oddiy tarjima yoki lug‘aviy moslik masalasi emas. Bu jarayonda til, madaniyat, shaxsiy xotira va ijtimoiy muhit bir-biri bilan qo‘shilib ketadi. Shu bois ona tili va chet tilida emotsional ifodani o‘rganish nafaqat lingvistik, balki madaniy va kommunikativ jihatdan ham muhim ahamiyatga ega.

Xulosa

Ushbu maqolada ona tili va chet tilida emotsional ifodaning qanday namoyon bo‘lishi ko‘p tilli nutq xulq-atvori misolida tahlil qilindi. Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, inson bir nechta tilni bilsa ham, ularning barchasida his-tuyg‘ularini bir xil darajada ifodalay olmaydi. Ayniqsa, kuchli quvonch, ranjish, hayrat, g‘azab yoki minnatdorlik holatlarida ona tili ko‘proq tabiiy va samimiy vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Chunki ona tili insonning bolalik xotiralari, oilaviy muhiti, tarbiyasi va shaxsiy tajribasi bilan bevosita bog‘liq. Maqola natijalari shuni ko‘rsatadiki, emotsional ifodani o‘rganishda faqat so‘zlarning lug‘aviy ma’nosiga qarash yetarli emas. Har bir emotsional birlik ortida madaniyat, tajriba, suhbatdosh bilan munosabat va vaziyat turadi. Shuning uchun **«I was happy»**, **«я была рада»** va **«ichimga sig‘may ketdim»** kabi gaplar bir-biriga yaqin ma’noni bildirsa ham, ularning hissiy kuchi va ta’siri bir xil emas.

Xulosa qilib aytganda, ona tili ko‘p hollarda emotsional yaqinlik va samimiylik tili bo‘lib xizmat qiladi. Chet tili esa muloqot ehtiyoji, ijtimoiy muhit va shaxsiy tajribaga qarab emotsional ifodaning muhim vositasiga aylanishi mumkin. Ko‘p tilli nutqda esa emotsiya bir til doirasida qolib ketmaydi, balki tillar o‘rtasida harakatlanadi. Shu sababli ona tili va chet tilida emotsional ifodani o‘rganish tilshunoslik, tarjimashunoslik, chet tilini o‘qitish va madaniyatlararo muloqot uchun muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Pavlenko, A. Emotions and Multilingualism. Cambridge University Press, 2005.
2. Pavlenko, A. Emotion and emotion-laden words in the bilingual lexicon. Bilingualism: Language and Cognition, 2008.
3. Dewaele, J.-M., Pavlenko, A. Emotion Vocabulary in Interlanguage. Language Learning, 2002.
4. Dewaele, J.-M. The Emotional Force of Swearwords and Taboo Words in the Speech of Multilinguals. Journal of Multilingual and Multicultural Development, 2004.
5. Harris, C. L., Ayçiçeği, A., Gleason, J. B. Taboo words and reprimands elicit greater autonomic reactivity in a first language than in a second language. Applied Psycholinguistics, 2003.
6. Marian, V., Kaushanskaya, M. Words, feelings, and bilingualism: Cross-linguistic differences in emotionality of autobiographical memories. Mental Lexicon, 2008.
7. Dewaele, J.-M. Emotions in Multiple Languages. Palgrave Macmillan, 2010.
8. Resnik, P. Multilinguals’ Verbalisation and Perception of Emotions. Multilingual Matters, 2018.
9. Kim, M. K. Bilinguals’ Emotion and Language: An Exploratory Study of Korean-English Bilingual Students’ Verbal Expressions of Shame. University of Cambridge doctoral thesis, 2021.
10. Tang, D. doctoral thesis on bilingual processing of emotional words, University of Jyväskylä, 2024.